

НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ У СВІТЛІ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СОФІЇ РУСОВОЇ

У статті розглядаються питання навчання рідної мови у світлі лінгводидактичної концепції Софії Русової. Акцентується увага на проблемних питаннях викладання української мови у вищих навчальних закладах у сучасних умовах.

Ключові слова: рідна мова, українська мова, лінгводидактична концепція, державна мова, двомовність.

В основі лінгводидактичної концепції Софії Русової лежить учення про рідну мову. Навчання і виховання української дитини, на думку С. Русової, є найприроднішим, а отже, і найбільш ефективним, в атмосфері української культури, рідною українською мовою [3, 129].

Теоретичні засади розбудови національної системи освіти в Україні, роль рідної мови у навчально-виховному процесі дитячого садка та школи є концептуальними і на сьогодні не лише для початкової та середньої ланки освіти, а й для вищої школи.

Здається, в умовах функціонування української мови як державної не повинно навіть виникати питання, якою мовою має проводитися навчання у вищих закладах освіти. Однак і сьогодні це питання стоїть на порядку денному, здебільшого тому, що ним спекулюють політики.

Три століття бездержавності української мови має свої наслідки. Скажімо, на прохання викладача піднести руки тим студентам, хто у повсякденному житті спілкується рідною, українською мовою, лише декілька студентів факультету початкового навчання ЧДПУ (і не тільки цього факультету) підносять руки.

Постає питання: чому так сталося? Чому українці відщуралися свого рідного – мови, яка репрезентує націю як націю і державу як державу Україна?!

З цього приводу Софія Русова відзначала, що почуття любові до рідного краю, Батьківщини, до народу формується тоді, коли навчання і виховання поставлено на національний ґрунт. Не можна любити те, чого не знаєш.

Народившись у шведсько-французькій сім'ї Ліндфорсів-Жерве у селі Олешні на древній чернігівській землі, Софія Русова стала речником українського народу.

Протестуючи проти расистської тези про месіанську місію панівної нації і другосортність „упосліджених” народностей, С. Русова стверджувала, що „наука може бути засвоєна тільки рідною мовою, лише рідна мова може пробудити свідомість народних мас і викликати у них цікавість, віру у свої розумові сили” [1, 14].

З душевним болем говорить Софія Русова про страхітливі утиски всього українського – і школи, і книгодруку, і театру, і самої мови, подаючи вражаючий опис денационалізаторської школи з чужою мовою, чужим духом і навчальним змістом. Вона описує поневіряння уярмленої душі школяра [на прикладі білоруських і вотяцьких (удмуртських) дітей], який чує лише глузування зі своєї мови, у якого в школі вибивають усе рідне, „придавлюючи його думку і випускаючи його на світ Божий покірною овечкою”. І вже не своїми очима дивиться такий школяр на свого брата і не своїми вухами прислухається до своєї рідної мови; „навіщо це спотворення людської душі, кому потрібне воно, для розвитку якої культури, для виховання яких громадян?” – з гіркотою пише С. Русова [1, 14-15].

Русифікатори усіх епох діяли за одним і тим же принципом, лише з часом намагалися користуватися більш витонченими методами. І вони досягли свого: сільські діти, опинившись у місті, соромилися рідної, материнської мови, а міські здебільшого відверто зневажали її. Хіба не парадокс, що діти вчителів української мови м. Чернігова у переважній більшості говорять зі своїми батьками мовою російською?!

Усе це вимагає особливої уваги до справи навчання рідної мови у школі та вищих закладах освіти. А тому викладання курсу „Сучасна українська мова” на факультеті початкового навчання ЧДПУ слід розпочинати із з'ясування значення рідної мови в житті кожної людини, народу, держави; краси і багатства української мови; причин неволодіння українською мовою значної частини корінних українців, питання двомовності. Варто зробити екскурс в історію, розповісти, як протягом багатьох століть різні імперські уряди намагалися знищити українське слово, загнати його у забуту сільську провінцію.

Наведемо приклади деяких імперських указів, спрямованих на руйнацію української мови й української писемності. Так, Петро I в указі від 5 жовтня 1720 року „повеліває” книги Києво-Печерської та Чернігівської друкарень „для совершенного согласия с великороссийскими ... справлявать прежде печати, дабы никакой розни и особенного наречия во оных не было”. Катерина II кількома указами у 1780-х роках заборонила використовувати „просту” мову для викладання в українських навчальних закладах, зокрема в Києво-Могилянській академії, щоб „для преподавания учений присвоен был образ, для всех училищ в Империи нашей узаконенный” [4, 22-23].

Циркуляр царського міністра внутрішніх справ Валуєва (1863 р.) проголошував, що „никакого особенного малороссийского языка не было, нет и быть не может” (до речі, П. Валуєв – зять князя Вяземського!) [5, 3].

Травень 1876 р.. Олександр II (найліберальніший російський цар!), відпочиваючи у пруському курортному містечку Емс, підписує указ (так званий Емський акт), „який, по суті, перекреслює факт існування 25-мільйонного народу” [5, 5]. „Не допускать ввоза в пределы Империи ... каких бы то ни было книг и брошюр, издаваемых на малорусском наречии”. „Печатание и издание в Империи оригинальных произведений и переводов на том же наречии воспретить...” Виняток зроблено (за умови цензури) лише для історичних документів і творів „изящной словесности”, але друкувати їх можна лише буквами російського алфавіту! „Воспретить также различные сценические представления и чтения на малороссийском наречии, а равно и печатание на таковом же текстов к музыкальным нотам...” [5, 5].

...Це вже в минулому. А ось факти сьогодення. У посібнику для студентів, аспірантів і викладачів російських вузів „Введение в языкознание” (автори – А.М. Камчатнов, Н.А. Ніколіна, Москва, 1999, вид-во „Флінта”, вид-во „Наука”) повідомляється таке: „К восточнославянской группе относится русский язык с четырьмя наречиями: 1) великорусским (основные диалекты – северновеликорусский, южновеликорусский, западновеликорусский), 2) малорусским (основные диалекты – средненадднепровский, слобожанский, степной), 3) белорусским (основные диалекты – северо-восточный, юго-западный, полесский), 4) червонорусским (основные диалекты – галицийский, карпатский, буковинский)” [2, 65-66]. Отже, і сучасні українофоби називають українську мову „наречием русского языка”.

Щодо питання двомовності, яке „узяти на озброєння принципові одномовники – ті, хто не знає і не хоче знати української мови” [2, 66], то варто спрогнозувати наслідки надання російській мові у сучасних умовах статусу другої державної чи офіційної мови. З цього приводу академік Іван Дзюба справедливо зазначає: „Хочете двомовності – будь ласка: опануйте й українську мову, а не розколюйте суспільство за мовною ознакою”; „сьогодні в Україні ... національною меншиною, яка потребує захисту, є україномовні українці” [2, 66].

Зникнення мовно-культурної ідентичності призведе до зникнення нації. І хіба можна назвати нормальним явищем те, що на вивчення української мови (державної!) у вищій школі на неспеціальних факультетах відведено міністерськими програмами 34 аудиторні години?!

„Зникає мова в устах народу – зникає народ”, – писав К. Ушинський. А Михайло Грушевський зазначав: „Якщо ми, українці, хочемо, щоб нас поважали інші народи, то треба, нарешті, почати з поваги до самих себе” [2, 66].

Таким чином, справа розбудови національної школи в Україні, якій Софія Русова присвятила усе своє життя, не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Адже людина, нація, що відривається від своїх національних коренів, стає перекотиполем, яке вітер історії несе в небуття.

„Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє”, – писав О. Довженко. Без минулого немає прийдешнього.

Мудре слово Софії Русової кличе і нині до відродження української мови як основи духовності нації.

Література

1. Губко О.Т. Формування національної свідомості юнацтва у світлі ідей Софії Русової // Рідна школа. – 1992. – № 1. – С. 13-16.
2. Дзюба Іван. Сучасна мовна ситуація в Україні // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 5. – С. 64-66.
3. Малиновська Н.В. Концепція мовної освіти і мовленнєвого розвитку дітей у педагогічній спадщині Софії Русової // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 1. – С. 129-136.
4. Окара Андрій. Творчість І. Котляревського та нова парадигма української літературної мови // Слово і час. – 1999. – № 9. – С. 22-23.
5. Панченко Володимир. „Діамант дорогий” на роздоріжжях історії // Дивослово. – 2005. – № 1. – С. 2-6.

Rayska L.G.

TEACHING NATIVE LANGUAGE STANDPOINT OF THE LINGUA-DIDACTIC CONCEPTION OF SOPHIA RUSOVA

In this article the author takes up the peculiarities of teaching native language standpoint of the lingua-didactic conception of Sophia Rusova. The accent is on the problem questions of teaching native language in the institute of higher education nowadays.

Key words: “native language”, “lingual-didactic conception”, “state language”, “bilingual”.

Райская Л.Г.

ОБУЧЕНИЕ РОДНОМУ ЯЗЫКУ В СВЕТЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ СОФИИ РУСОВОЙ

В статье рассматриваются особенности обучения родному языку в свете лингводидактической концепции Софии Русовой. Акцентируется внимание на проблемных вопросах преподавания украинского языка в высших учебных заведениях в нынешних условиях.

Ключевые слова: родной язык, украинский язык, лингводидактическая концепция, государственный язык, двуязычие.